

**SOYKIRIM YILLARINDA
ÇOCUKLAR VE OYUN**

Holokost'un Gölgesindeki Oyunlar

George Eisen

Çeviren: Berkay Orhaner

phoenix

İçindekiler

Önsöz.....	9
Özel Önsöz	15
1 Başlangıç	21
2 Holokost Yılarında Çocuk	37
3 Oyun ve Toplum	63
4 Oyun ve Çocuklar.....	111
5 Oyun ve İnsan Ruhü.....	149
6 Ölmeden Önce Oyun Oynadılar.....	177
7 Sonsöz.....	205
Ek 1 Kitapta Adı Geçen Getto ve Nazi Kampları	215
Ek 2 Kişiler Listesi	217
Notlar	221
Albüm	239
Kaynakça.....	257
Dizin	271

Önsöz

Bazen şans eseri bir araştırmayla ortaya çıkarılan bir kitap, bir tarihinin bilinçli bir Şekilde yazdığı bir kitaptan daha heyecan verici olur. Kendi doktora tezime için belgeler arasında gezinirken, aslında benim konumdan tamamen farklı bambaŐka bir konuyla, Vilna gettosundan Zelig Kalmanovitch'in gnlğyle, karşılaştım. Yazıya belirgin olarak sade bir üslup hâkimdim. Özellikle ilgimi çeken kısım; 1942'de inŐa edilen bir oyun sahasının, oyunlar, spor ve toplu cinayetlerle bir arada oluŐunun meydana getirdiği içsel çeliŐkiyle ilgiliydi. Yazının bu kısmını okumak, beni Holokost* yıllarında yaŐayan çocukların trajedilerine farklı bir boyuttan bakmaya sevk etti. Holokost , benim için yabancı bir konu değildi. Ben de Holokost ykleriyle büyüdüm; fakat bu öykülerde anlatılan acı olaylar, ölümler ve hayatta kalabilmek için gösterilen üstün gayretler, o zamanlar benim için o kadar da korkutucu sayılmazdı. Daha çok bu öyküler bende ŐaŐkınlık uyandırıyor; fakat yine de Holokost'a ilişkin anlatılanlara bir çeŐit Őüphe ve güvensizlikle yaklaŐmaktan kendimi alamıyordum.

* Sözcük anlamı "büyük yangın" olan bu terim, özellikle II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin Avrupa Yahudilerine uyguladıkları zulmü tarif etmek amacıyla, "büyük felaket, facia" anlamlarında kullanılır. –ev.

Daha önce Holokost yıllarında doğmakla, kendimin de Holokost tarihinin bir parçası oluşum zihnimde canlanmamıştı. Bu gerçek büyüme çağlarımda benim için ne özel bir öneme sahipti, ne de bende bir farklılık duygusu uyandırıyor. Yine de aklımın derinliklerinde bir yerlerde konuyla ilgili cevapsız kalan bir yığın soru vardı. Büyük annemi, büyük babamı, amcalarımı ve diğer akrabalarımı kaybetmiş olmamızın acı verici gerçekliği hep içimdeydi. Şimdi o zamanlara odaklandığımda onları ne kadar çok özlediğimi hatırlıyorum.

Bunların sebebi anne ve babamın savaş zamanında Budapeşte sokaklarındaki ve Mauthausen toplama kampındaki ölüm kalım mücadelesiyle ilgili anlattıkları hikâyelerdi. Belki de, o zamanlar 12 yaşında olan erkek kardeşimin kuzenlerim ve büyükannemle birlikte Auschwitz'teki kaçınılmaz sona doğru gönderilişlerini hatırlıyordum. Bu öyküleri büyülenmişçesine dinledim. Belki de o zamanlar bilinçaltımda tarihe karşı bir yatkınlık başlamıştı. Ailem bana çok özel bir hatırat emanet etti. Bu miras için onlara minnettarım.

Holokost yıllarındaki çocukları yazmak konusunda fırsat ve zaman bulabildiğim için kendimi şanslı görüyorum. Bu kitabı yazdığım süre içerisinde, bir dakika dahi, asla boşa geçmedi ve asla hayal kırıklığına uğramadım. Üzerinde çalıştığım içerik, daha önce kimsenin keşfetmediği kadar trajik ve çarpıcıydı. Bir kitap yazmak, hangi kitap olursa olsun, zor ve isteğe bağlı bir iş. Bu kitap için araştırma yaparken bu gerçekle tekrar tekrar karşılaştım. Bu yapıtı ortaya koyarken hem profesyonel hem duygusal bir tavırla hareket ettim. Bunu yaparken bir yandan kendi öznelliğimi, bir yandan da Holokost'un ancak disiplinler arası bir çalışmayla anlaşılabilceği gerçeğini bir arada bulundurmamı istedim. Hem trajedinin büyüklüğünü tutarlı bir betimlemeyle anlatabilmek, hem de

nesnel bir bakış açısından vazgeçmemek oldukça zorlayıcı bir mücadeleyleydi.

Nesnellik, hikâyenin farklı yorumlarını tarafsız bir biçimde, sözcükleri tutumlu ve dikkatli seçerek anlatmayı gerektirir. Fakat Holokost yıllarındaki çocukların alın yazılarını anlatmanın tek bir yolu var. Bu çocukların hikâyesini anlatmak için tarafsız tarih yazımının dili yetersiz kalıyor. Yaptığım çalışmanın değerlendirilmesinde ilginç bir şekilde iki farklı düşünce okulu karşı karşıya geliyor. Bir Amerikalı bu çalışmayı fazlaca “duygusallaştırdığımı” düşünebilirken, bir Avrupalı yapılan saptamaların nesnellğine şaşırabilir. Muhafif bakışları akılda tutmak değerlidir, çünkü onlar tarihsel yaklaşımda farklılıklardan daha fazlasını gösterirler. Örneğin, (milleti ve uyruğu fark etmeksizin, birçok Avrupalı gibi) cehennemî yaşamış olan birisi ve sadece gerçeklere odaklanmış olan bir gözlemcinin arasındaki içsel çelişki, tarihsel bakış açısıyla büyük bir derinlik sunar. Böylesi bir durumda cehennemdeki kurbanların bilinçaltılarında oluşan kimlikleri ve gerçeğin aslına uygun bir şekilde kaydedilişi arasında nazik bir denge oluşturulmasından daha fazlası beklenemez.

Çalışmamı sürdürürken iletişime geçtiğim insanların çoğu, çalışmama katkıda bulunmaktan daha fazla şey yaptılar. Onlar sayesinde yeni arkadaşlar edindim ve eski arkadaşlıklarımdaya yeni nitelikler keşfettim. Çalışmama bilimsel ve duygusal açıdan destek olan birçok insanın arasından tek bir kişiyi bile ayrı tutamam. Onların dikkatleri ve bana verdikleri cesaret olmasaydı, bu kitabı yazmam olanaksızdı.

Çalışmaya başladığım ilk andan itibaren Adair Klein ve onun Simon Wiesenthal Center of Los Angeles'teki kütüphane ekibinin yardımlarıyla desteklendim. Onların emeği sayesinde çalışmamda ilerleyebildim. İsrail'deki Ghetto Fighters'

Museum Müdürü Miriam Novich, çalışmamı zenginleştiren fotoğrafları ve Holokost'u hatırlamam için beni motive eden yaklaşımı ile bana ve çalışmama büyük katkı sağladı. New York Leo Baeck Entistüsü şef arşivcisi Diance R. Spielman, arşivlerin dolambaçlı dünyasında kısa yollar bularak oldukça yardımcı oldu. New York YIVA Enstitüsü arşivcisi de benzeri bir iyi niyet gösterdi. California State Polytechnic University kütüphanesinin yöneticisi Sue Benny birçok güvenilir kaynağa ulaşmamı sağladı.

Yeni arkadaşlarımdan bazıları Holokost yıllarını sağ olarak atlatanlardandı. Deneyimlerini anlatarak bana yardımcı olmakta oldukça istekliyidiler. Holokost yıllarında yaşanan gaddarlığın gelecek nesillerce hatırlanması için duydukları istek, beni yazmaya devam etmem için teşvik etti. Diğer arkadaşlarım bu kitabın konusunun önemini anlamış bilim insanlarıydı. Onlar, varlıklarıyla hayatıma bin bir türlü renk katıyor. Onların ne kadar değerli insanlar olduklarını anlatmak oldukça zor. Zarif insan Edza (Esther) Millich'e İbranice ve Lehçeden yaptığı çeviriler için minnettarım. Araştırmalarım sırasında tanışma fırsatı yakaladığım bir diğer sıcakkanlı insan Sidney Pearl, Lodz gettosunda bulunan oldukça zarar görmüş İbranice bir metnin çevirisini yaptı. Diğerleri, Kanada'dan bana önemli bilgiler yollayan Montreal'den Paul Trepman ve New York'tan Gabe Galgo çalışmamın niteliğini artırdılar. Güney Kaliforniya'da bulunan Holokost Sonrası Hayatta Kalan Çocuklar'dan Gabriele Silten'e özel teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisi sadece bana kampta geçirdiği yıllara dair değerli birikimlerini aktarmakla kalmadı, ayrıca çalışmamın son taslağının ön okumasını da yaptı. New York'tan Sybil Milton, Holokost ile ilgili saygın bir tarihçi ve bilim insanı olarak bana çok değerli katkılarda bulunarak beni cesaretlendirdi. Dr

Judith Kestenberg'e de aynı şekilde teşekkür ederim; onun Holokost'un psikolojik travmalarıyla ilgili araştırmaları bana yepyeni bir alanın kapılarını açtı. Leland Holder, bu kitapta yer alan birçok soluk fotoğrafı belirginleştirerek çalışmama katkıda bulundu. Arkadaşım Dr. Ferenc Zold'a katkılarından dolayı özel bir yer ayırmalıyım. Birlikte geçirdiğimiz sohbet ve paylaşım dolu saatler için kendisine teşekkür ederim, o bir tarih ve edebiyat uzmanı, bir hümanist. Bu çalışmayı tamam-lamamı sağlayan, Holokost'tan sağ kurtulup deneyimlerini aktaran, arşivler sayesinde beni birçok kaynağa ulaştıran çalışma arkadaşlarımdan bu kitabın taslaklarını okuyarak bana düşüncelerini bildiren daha birçok kişi var. Hepsine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, zamanlarını ve emeklerini benimle birlikte bu araştırmaya harcayan aileme teşekkür etmek istiyorum. Masum mavi gözleri ve gülümseyişleriyle üç güzel kızım Gabriella, Sivan ve Talia bana sıklıkla asla geri dönememiş milyonlarca çocuğu hatırlatıyorlar. Onların yüzlerinde, belki de sadece hayalî olarak, aynı sessiz soruyu okuyorum: "Bizi korumak için ne yapardın?" Sayısız günlüğu ve ifadeyi okuduktan sonra sık sık bu soruyu düşündüm. İtiraf etmek zorundayım ki bu eziyet verici soruya verebileceğim kesin bir yanıt bulamadım.

Eşim Cynthe'nin, bu kitabın yazılmasındaki rolünü anlatmak için ona birkaç sözcükle teşekkür etmek, ona yapılacak büyük bir haksızlık olacaktır. O, tüm araştırma ve yazım aşamalarında duygusal desteğiyle birlikte hep yanımdaydı. Bazen bir fincan kahve ile bazen birkaç güzel söz ile her zaman bu çalışmanın arkasında yer aldı. En önemlisi, Holokost'un asap bozan öykülerini uzun uzun okuduktan sonra muhtaç olduğum barınağı eşimin duyarlılığı ve şefkatinde buldum.

Özel Önsöz

Holokost yıllarını yaşamış çocukların deneyimlerine ilişkin kitabımın, çeşitli dillerde yayınlanan diğer baskıları için özel bir önsöz yazma gereğini hiç hissetmedim. Her zaman için, yapılan işin bir bağlama ihtiyacı olmadan kendi kendisine konuşabileceğini düşündüm. Fakat kitabın Türkçe baskısını diğerlerinden farklı değerlendiriyorum; çünkü aslında bu kısa önsöz metni, 1942-43 yıllarında, Slovakya'da, Tuna nehri kıyısında bir grup Yahudi mülteci ile beraber kırık dökük ve tıklım tıklım bir gemi ile hareket eden genç bir kişi hakkındaki kırk yıl önce duyduğum bir öykü ile başlamalı. Geminin rotasında, İstanbul'a uğradıktan sonra, Filistin vardı. Fakat ne bu kişi, ne de yanındaki yolcular, Türk yetkililerin yardımı olmadan Filistin'e ulaşamayacaklardı. İkinci Dünya Savaşı'nın girdabına katılan birçok ülke arasında Türkiye'nin durumu bir istisnaydı. Ancak elbette Holokost'un tarihi ve birçok ülkenin ve kişinin Holokost'tan zarar görenleri kurtarma çabaları özensiz fırça darbeleriyle anlatılamaz. Çünkü Holokost'un öyküsü; büyük işbirliklerinden, pasif direnişe, sürgün edilenler ve öldürmelerle ilgili süreçlere isteyerek katılanlardan, zulüm görenleri kurtarmaya çalışanların bireysel kahramanlıklarına kadar çok farklı ince ayrımlar içerir.

Tarafsız bir ülke konumundaki Türkiye, Avrupa'da git-tikçe yayılan trajedi ile ilgili olarak oldukça dikkatli, üzerinde titizlikle düşünülmüş bir yol izledi. Akıselim uzmanlar, Holokost ile ilgili değerlendirmelerinde; Türkiye'nin, ABD'den, Birleşik Krallık'tan, Fransa'dan, Hollanda'dan ve diğer pek çok Avrupa ülkesinden daha fazla Yahudi'yi kurtardığını aktarırlar. Diğer ülkelerin izlediği politikalara kıyasla, Türkiye için en önemli öncelik, hükümetin takınacağı tavır ve ilgili bireylerin hareketlerinin nasıl olacağı ile ilgiliydi. Buna rağmen Türk diplomatların, birçok kez merkezden gelecek izinleri beklemeden, kişisel kararlarıyla harekete geçtikleri belki de doğrudur. Fakat Türk Hükümeti, yolculuklarını tamamlayabilmeleri için mültecilere mali yardımda bulunarak, kurtarma çalışmalarına gerçekten ve etkin bir şekilde katılmıştı. Sonuç olarak, birçok bireyin ve Avrupa'daki iyi yetişmiş Türk diplomatların katkılarıyla süren bu kapsamlı kurtarma çabasını değerlendirdiğimizde, kurtarıcıların korkusuz girişimleri, "Nihai Çözüm"ü anlamış olmaları ve bu plana karşı direniş göstermeleri hayret ve hayranlık uyandırır.

Birçok araştırmacının da belirttiği gibi, 1930'ların başlarında Almanya'daki pek çok Yahudi uzman ve bilim insanının Türkiye'ye davet edilmesiyle, Yahudilerin Türkiye tarafından korunması, savaşın başlamasından bile önce başlamıştı. Bu girişim, elbette çok az sayıda bireyi etkileyebilirdi. 1933'te kendi alanlarının en nitelikli uzmanları olan bir grup Alman bilim insanı, ülkeyi terk etmeleri için zorlandı. Bu kişiler, sığındıkları Türkiye'deki üniversite sistemine ve yeni kurulan devletin tüm altyapısının yenilenmesine katkıda bulundular. Zulüm gören Yahudi bilim insanlarına yapılan bu davetin süresi Türkiye tarafından uzatıldı, böylece 190'dan fazla önde gelen

göçmenin hayatı kurtuldu*. Ayrıca Türk diplomatların kararlı girişimleriyle, 'Alman savaş makinesi' tarafından ezilmekte olan Fransa ve Yunanistan'daki binlerce Yahudi kurtarıldı. Türk Büyükelçi Behiç Erkin ve konsolos yardımcısı Namık Kemal Yonga, Almanların güdümündeki yetkililerin ve Vichy Fransası'nın Yahudi karşıtı kararlarını uygulamalarına, Türk Yahudileri kurtarmak amacıyla, müdahale ettiler. Marsilya Başkonsolosu Necdet Kent, imha kamplarına gönderilen bir trene bizzat binerek, sürgün edilenlerin kaderini paylaşmaya gönüllü oldu. Necdet Kent ve trendekiler, son dakikada endişeli bir Alman yetkilinin müdahalesi sayesinde kurtulabildi.

Bir araştırmacının söylediği gibi, Türk diplomatlar resmi izin olmadan hareket edemezlerdi. "Ankara neler olduğunu bilmeliydi. Bunlar Türk hükümetinin rızası olmasaydı gerçekleşmezdi."** Sonuç olarak Türk hükümetinin desteğiyle Nazi baskısı altındaki bölgelerden güvenli Türkiye topraklarına ilerleyen trenlerin ve diğer yolculuk biçimlerinin giderleri karşılanmış oldu. Ayrıca Türkiye 1943'te, Yunanistan'daki Yahudiler için elinden gelen her şeyi yaptı. Farklı noktadaki (Atina, Selanik, Gümölcine, Midilli ve Rodos) Türk konsolosları, sürgün edilen Yahudilere yardım etmek için benzer çabalar gösterdiler. Rodos'un otuz yaşındaki Türk konsolosu Selahattin Ülkümen, cesur girişimlerde bulunarak yüzlerce Türk ve Türk olmayan Yahudi'yi sürgünden kurtardı. Yahudilerin güvenli bir şekilde Türkiye'ye getirilmesi için gemiler ayarlandı ve Türk Yahudileri işkencelerden ve imha edilmekten

* Arnold Reisman. *Shoah: Turkey, the US and the UK*. (New York: BookSurge, 2009), p. 73. Ayrıca bkz: <http://www.cjnews.com/?q=node/92782#sthash.v6YMJ8R6.dpuf>.

** Ertan Tezgor, Turkey's representative at the Task Force for International Co-operation on Holocaust Education, Remembrance and Research. Bkz: <http://www.cjnews.com/?q=node/92782#sthash.v6YMJ8R6.dpuf>.

kurtarmak için Almanlara müdahale edildi. Bu çabalara ilişkin en aykırı isim, Rodos konsolosu Selahattin Ülkümen'di. Adadaki Türk Yahudilerin hayatlarını kurtarmak için Nazilere karşı çıkan Ülkümen'in konsolosluk binası Naziler tarafından bombalandı, hamile eşi Almanlar tarafından katledildi ve Ülkümen hapse atıldı.*

Daha da dikkate değer olan, tarafsız bir ülke olarak Türkiye'nin, açıkça Avrupa'daki Yahudileri kurtarıp Filistin'e ulaşmalarını sağlamayı amaçlayan çeşitli Yahudi gruplarının çalışmalarına izin verebilmesiydi. Bu çaba sayesinde, herhangi bir Avrupa ülkesinden kurtulabilenlerden çok daha fazla sayıda kişinin hayatı kurtuldu. Türkiye'de bulunan Yahudileri Kurtarma Cemiyeti'nin (İbranice'de Va'ad ha-Hatsala be-Kushta) temsilcilerine İstanbul'da yasal olarak çalışabilmeleri, Doğu Avrupa'daki ihtiyaç sahiplerine para ve erzak gönderebilmeleri için izin verildi. Türkiye'nin göz yumması sayesinde, Yahudi Cemiyeti'nin İstanbul'da bulunan temsilciliği, Yahudi mültecilere geçerli vize sağladı; bu sayede göçmenler, İngiltere kontrolü altındaki Filistin'e ulaşmak için Türkiye sınırlarından transit geçiş yapma imkânını buldular. Vizesi olmayan Yahudi mülteciler, Filistin'e yasa dışı olarak gönderildi. Güvenilir tahminlere göre Türk hükümeti, yaklaşık 100.000 Doğu Avrupa Yahudisinin Türkiye'den transit geçmesine izin vererek Filistin'e ulaşmasını sağladı**.

* Bkz: Reisman, *Shoah: Turkey, the US and the UK*, p. 81. Ayrıca bkz: Izzet Bahar, "Turkey and the Rescue of Jews During the Nazi Era: a Reappraisal of Two Cases; German-Jewish Scientists in Turkey and Turkish Jews in Occupied France." Doktora tezi, University of Pittsburgh, 2012.

** Bkz: Stanford J. Shaw, *Turkey and the Holocaust: Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution, 1933-1945*. (New York: Macmillan, 1992).

Dolayısıyla bu kısa önsözü, özverili Türk diplomatlarına ve diğer isimsiz kurtarıcılara ithaf etmek yerinde olacaktır. Bu kahramanların girişimleri sayesinde kim bilir kaç tane çocuğun kurtulduğunu ancak tahmin edebilir, belki de bu sayının on binlerce kişiye ulaşabileceğini söyleyebiliriz. Aslında önemli olan, o kurtarıcılardan birisi olan Selahattin Ülkümen'in oğluna söylediği sözleri hatırlamamızdır: "İslam'a göre -aynı Yahudilikte olduğu gibi- bir hayat kurtaran, tüm dünyayı kurtarmış sayılır."

1 Başlangıç

“Orada okullar ve oyun bahçeleri olacak mı baba?”

Tren yavaşça sınırı geçerken hızını bilinmeyen bir sona doğru artırıyordu. Bu yolculuk sonrasında sağ kalabilmiş tek kişi anılarını yokluyordu:

Hâlâ yeterli miktarda suyumuz vardı. 9 Yaşlarında küçük bir kız çocuğu babasına bakarak sordu, “Aynı evdeki gibi, orada yine okullar ve oyun bahçeleri olacak mı baba? Orada da bir sürü çocuk olacak mı?”

O sırada birkaç dakikalığına çocukların kulakları tırmalayan acı içindeki sesleri azalmış, vagon sessizliğe bürünmüştü. Babası kızının saçlarını okşadı. “Evet canım. Orada okullar ve oyun bahçeleri olacak... istediğin her şey olacak”¹

Öyle görünüyor ki bu küçük kız, uzun bacalara doğru yaptığı bu zorunlu yolculuğa rağmen bir daha asla oyun oynayamayacağını anlayamamıştı. Aslında ne günlüğü yazan kişi, ne baba, ne de küçük kız, içinde çocuklara asla yer olmayan ve uzun bacalarından şeytani siyah dumanlar yükselen yolun sonundaki Majdanek hakkında fikir sahibi değildi.

Bu kitap, sadece bu çocuk hakkında değil, aynı zamanda oyun oynamak isteyen ve bu isteklerini belki kısa bir süre için gerçekleştirmiş fakat hemen sonra öldürülmüş milyonlarca çocuk hakkındadır. Ayrıca hayatta kalmayı başarabilmiş olanların düşmanca bir dünyada çok hızlı bir şekilde büyümek zorunda kalanların hikâyesini de içerir. Oyun kavramıyla birlikte, bu kitap sayılamayacak kadar çok katledilmiş kişinin geçmişlerini, belgelerini ve sözlerini konu edinmiştir. Kitap, tarihsel bir anlatımla çocukların oyun etkinliklerini, büyükle- rin bu etkinliklere karşı bakış ve tavırlarını, daha bilindik bir dünya oluşturmak için umutsuzca öne sürdükleri çabaları, oyun sayesinde normal duyguları yeniden oluşturma gayret- lerini ve kültür dağarcıkları oluşturarak aniden ortaya çıkan bu vahşi dünyadan korunmaya çalışmalarını anlatmaktadır. Ayrıca kitabın amaçları arasında, çocukların bu etkinlikleri nasıl algıladıkları ve oyunun çocukların yaşamlarında üstlen- diği görevi anlamak konusunda meraklı girişimlerde bulun- mak da yer almaktadır.

Asıl amacım Holokost yıllarının deneyimlerini aktarmak- la ilgili, fakat çalışmamda aynı zamanda evrensel bir gerçeklik olarak insanlık dışı koşullarda, baskı altında ve savaş şartla- rında bulunan çocukların olumsuz durumlarını temel oyun kuramına değinerek anlatmak istiyorum. Herhangi bir tarih- çinin veya o yıllardan sağ kurtulmuş birinin kanıtlayabileceği gibi, bu konu oldukça zor ve duygusal bir çehreye sahiptir. Bir konu nadiren Holokost kadar sarsıcı olabilir. Holokost yılları insanlığımızla ilgili kesin, fakat yanıtlanamaz sorularla, değer- lerimizle ve acı çekme sınırlarımız hakkında yüzleşmemize olanak sağlar. Holokost yılları, kapsamının genişliği, sayıları ve insan hayal gücüne olan etkisiyle, tarihteki en önemli dö- nemlerden biri olarak meydan okur, kafa tutar. Nuremberg'te

Kaynakça

1: Birincil Kaynaklar

A. Görüşme ve Yazışmalar

- Beim-Langer, Adele. 16 Haziran 1986 tarihli mektup.
Kestenbergl, Judith S. 24 Şubat ve 11 Haziran 1986 tarihli mektuplar.
Lebovicz, Paula. 20 Ocak 1988 tarihli görüşme.
Loty, Fern. 17 Nisan 1986 tarihli görüşme
Mandl, Thomas, 3 Ocak 1986 tarihli mektup.
Milich, Esther. 7 Kasım ve 15 Aralık 1985 tarihli görüşmeler.
Miller, Daisy, 10 Nisan 1986 tarihli görüşme
Schneider, Gertrude. 29 Nisan 1986 tarihli mektup.
Silten, Gabriele R. 17 Şubat 1986 tarihli görüşme.
Trepman, Paul. 6 Ocak 1986 tarihli mektup.

B. Yararlanılan Arşivler

- American Friends Service Committee Archives, Philadelphia.
Archive Central Jewish Historical Commission, Varşova: Çocukların ifadeleri.
Beth Lohamei Hagetaot (Ghetto Fighters' Museum), İsrail: Fotoğraf Koleksiyonu
Bildarchiv Preussische Kulturbesitz, Batı Almanya.
Jerome Riker Foundation, International Study of Organized Persecution of Children, New York.
Leo Baeck Institute, New York: Eva Noack-Mosse, "Theresienstadter Tagebuch";

- Konzentrationslager Camp des Mills Dosyası; Philantropin Koleksiyonu. Musée d'Histoire Contemporaine, Paris.
- "Precious Legacy Project" B'nai B'rith Klutznik Museum, Washington D. C.
- Rijksintituut voor Oorlogsdokumentatie, Amsterdam: Fotoğraf Koleksiyonu
- The Simon Wisenthal Center, Los Angeles: "situation of Polish Children and Nazi Crimes Committed on Polish Children During World War Two" International Scientific Symposium, 1979 dosyası.
- Yad Vashem, Kudüs: Hanna Hofmann-Fischel Report; Fotoğraf Arşivleri.
- YIVO Archives, New York: The Lodz Collection; The Genia Silkes Collection.

2: Kitaplar

- Abbels, Byers Chana. *The Children We Remember*. Rockville, Md: Kar-Ben, 1983.
- Adler, H.G. *Theresienstadt, 1941-1945*. Tuebingen: J. C. B. Mohr, 1955.
- Stanislaw Adler, *In the Warsaw Ghetto, 1940-1943*, Çev: Sara Philip, Kudüs: Yad Vashem, 1982.
- Arad, Yitzhak. *Ghetto in Flames*. New York: Holocaust Library, 1982.
- Auerbach, Rachel. *Be'hutzot Warsaw*, Tel Aviv: Am Oved, 1946.
- Auschwitz, An Anthology on Inhuman Medicine*. 4. Vol. Varşova: International Auschwitz Committee, 1971.
- Axline, Veronica M. *The Play Therapy*, Boston: Houghton Mifflin, 1947.
- Bauer, Yehuda, *The Jewish Emergence from Powerlessness*. Totonto: University of Toronto Press, 1979.
- Bauminger, Aryeh ve ark., *Hayeled ve-Hano'ar be-Shoah ve-be-Gevurah*, Kudüs: Kiryat Sefer, 1965.
- Belsen*. Tel Aviv: Irgun Sheerit Hapleita, 1957.
- Berg, Mary. *Warsaw Ghetto Diary*, Ed: S. L. Shneiderman. New York: L. B. Fischer, 1945.

- Bettelheim, Bruno, *Surviving and Other Essays*, New York: Alfred Knopf, 1979.
- Blatter, Janet ve Sybil Milton (ed). *Art of the Holocaust*. New York: Routledge, 1981.
- Blumenthal, Nachman. *Darko shel Yudnrat*, Kudüs: Yad Vashem, 1962.
- Boas, Jacob, *Boulevard des Misères: The Story of Transit Camp Westerbork*, Hamden, Conn.: Archon Books, 1985.
- Boehm, Eric H., *We Survived: The Stories of the Hidden and the Haunted of Nazi Germany*, Santa Barbara, Calif.: Clio Press, 1966.
- Borowski, Tadeusz. *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen*, Çev: Barbara Vedder, New York: Penguin Books, 1976.
- Braun, Zvi ve Don Levin, *Toldoteha shel Mahteret*. Kudüs: Yad Vashem, 1962.
- Brietowitz, Jacob. *Through Hell to Life*. New York: Shengold, 1983.
- Brenner, L., *Widershtand un umkum fun Czenstokhover Geto*, Varşova: 1951.
- Bruner, Jerome S. *Play: It's Role in Development and Evolution*. New York: Basic Books, 1976.
- Cheska, Alyce Taylor. (ed) *Play as Context*, West Point, N. Y.: Leisure Press, 1981.
- Children's Drawings fom the Concentration Camp of Terezin*. Prag: State Jewish Museum.
- Cohen, Elie, A. *Human Behaviour in the Concentration Camp*. New York: Norton, 1953.
- Constanza, Mary S. *The Living Witness: Art in the Concentration Camps and Ghettos*, New York: Free Press, 1981.
- Czerniakow, Adam. *The Warsaw Diary of Adam Czerniakow*, (haz.) Raul Hilberg, Stanislaw Staron ve Josef Kermisz, New York: Stein and Day, 1979.
- David, Janina. *A Square of Dky*, New York: Norton, 1964.
- Dawidowicz, Lucy S. *The Holocaust and the Historians*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- . *The War Against the Jews, 1933-1945*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1975.
- . (ed) *A Holocaust Reader*. New York: Behrman House, 1976.

- Dimsdale, Joel E. (ed) *Survivors, Victims, and Perpetrators*. New York: Hemisphere, 1980.
- Dobroszycki, Lucjan. (haz.) *The Chronicle of the Lodz Ghetto, 1941-1944*. New Haven: Yale University Press, 1984.
- Donat, Alexander. *The Holocaust Kingdom: A Memoir*, New York: Holocaust Library, 1978.
- Dworzecki, Mark. *Europa Lelo Yeladim*. Kudüs: Yad Vashem, 1958.
 -. *Mahanot ha-Yehudim be-Estonia, 1942-1944*. Kudüs: Yad Vashem, 1970.
 -. *Yerushalayim D'Lita be-Meri va-Shoah*. Tel Aviv: Miflegat Poalei Eretz-Yisrael, 1951.
- Eck, Nathan. *Ha-To'im be-Darkei ha-Mavet*. Kudüs: Yad Vashem, 1960.
- Edelbaum, Ben. *Growing Up in the Holocaust*. Kansas City: Ben Edelman, 1980.
- Eisen, George. *Understanding Leisure: An Interdisciplinary Approach*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt, 1988.
- Eisenberg, Azriel. (ed) *Witness to the Holocaust*. New York: Pilgrim Press, 1981.
- Ellis, James M. *Why People Play*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1973.
- Erickson, E.H. *Childhood and Society*. New York: Norton, 1950.
- Erlichman-Bank, Sarah. *Bi-Yedei Teme'im*. Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad, 1976.
- Faschismus – Getto Massenmord: Dokumentation ueber Ausrottung und Widerstand der Juden in Polen waehrend des 2. Weltkrieges*. Ed: Zydowski Instytut Historyczny Varşova, Frankfurt/Main, 1962.
- Feig, Konnylyn G. *Hitler's Death Camps: The Sanity of Madness*. New York: Holmes and Meier, 1979.
- Ferderber-Salz, Bertha. *And the Sun Kept Shining...* New York: Holocaust Library, 1980.
- Fiske D. W. ve S. R. Maddi, (haz.) *Functions of Varied Experience*. Homewood, Ill.: Dorsey Press, 1961.
- Flavell, J. H. *The Developmental Psychology of Jean Piaget*. Princeton: Van Nostrand-Reinhold, 1963.

- Flinker, Moses. *Ha-Na'ar Moshe*. Kudüs: Yad Vashem, 1958.
- Frank, Anne. *The Diary of a Young Girl*. Çev: B. M. Manyart. Garden City, N. Y.: Doubleday, 1967.
- Frankl, Victor E. *Man's Search for Meaning*. Çev: Ilse Lasch. New York: Simon and Schuster, 1963.
- Friedlaender, Saul. *When Memory Comes*. Çev: Helen R. Lane. New York: Farrar, Starus and Giroux, 1979.
- Friedman, Ina R. (haz.) *Escape or Die: True Stories of Young People Who Survived the Holocaust*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1982.
- Friedman, Saul S. *Amcha: An Oral Testament of the Holocaust*. Washington, D. C.: University Press of America.
- Fromm, Bella. *Blood and Banquets: A Berlin Social Diary*. New York: Harper and Row, 1942.
- Garfunkel, L. *Kovno ha-Yehudit Behurbanah*. Kudüs: Yad Vashem, 1959.
- Geve, Thomas. *Youth in Chains*. Kudüs: Rubin Mass. 1981.
- Gilbert, G. M. *Nuremberg Diary*. New York: Signet Books. 1961.
- Glas-Wiener Sheva. *Children of the Ghetto*, Çev: Shirley Young. Fitzroy, Australia: Globe Press, 1983.
- Glatstein, Jacob (ed). *Anthology of Holocaust Literature*, New York: Atheneum, 1975.
- Gluck-La Guardia, Emma. *My Story*. New York: McKay, 1961.
- Goldstein, Bernard. *The Stars Bear Witness*. New York: Viking Press, 1949.
- Grastyán, Endre. *A Játék Neurobiológiája*. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó, 1985.
- Green, Gerald. *The Artists of Terezin*. New York: Hawthorn Books, 1969.
- Groos, R. *The Play of Man*. New York: Appleton, 1908.
- Grossman, Mendel. *With a Camera in the Ghetto*. Tle Aviv: Hakibbutz Hameuchad, 1970.
- Gutmani Israel. *The Jews of Warsaw, 1939-1943*. Çev: Ina Friedman. Bloomington: Indiana University Press, 1982.

- . "Youth Movements in the Underground and the Ghetto Revolts." *Jewish Resistance during the Holocaust*. Kudüs: Yad Vashem, 1971.
- Gutman, Israel ve Livia Rothkirchen (ed). *Sho'at Yehude Europa*. Kudüs: Yad Vashem, 1973/74.
- Halperin, Irving. *Messengers from the Death*. Philadelphia: Westminster Press, 1970.
- Hart, Kitty. *I Am Alive*. Bakerville, Gt Britain: Corgi Books, 1961.
- . *Return to Auschwitz*. New York: Atheneum. 1982.
- Hausner, Gideon. *Justice in Jerusalem*. New York: Harper and Row, 1966.
- Herron, R. E. ve Brian Sutton-Smith. *Child's Play*. New York: John Wiley and Sons, 1971.
- Hillesum, Ety. *An Interrupted Life: The Diaries of Ety Hillesum*. Çev: Arno Pomerans. New York: Pantheon Books, 1983.
- Hoess, Rudolf. *Commandant of Auschwitz*. Çev: Constantin Fitz-Gibbon. Cleveland: World, 1959.
- Hrabar, Roman, Zofia Tokarz ve Jacek E. Wilczur. *The Fate of Polish Children During the Last War*. Varşova: Interpress, 1981.
- Huizinga, Johan. *Homo Ludens*. New York: Routledge and Kegan Paul, 1949.
- Jacobson, Jacob. *Terezin: The Daily Life, 1943-1945*. Londra: Jewish Central Information Office, 1946.
- Kantor, Alfred. *The Book of Alfred Kantor*. New York: McGraw-Hill, 1971.
- Kaplan, Chaim A. *The Warsaw Diary of Chaim Kaplan*. Çev: Abraham I. Katch. New York: Collier Books, 1973.
- Karski, Jan. *The Stroy of a Secret State*. Boston: Houghton Mifflin. 1944.
- Katz, Alfred. *Poland's Ghettos at War*. New York: Twayne Press, 1970.
- Katz, Josef. *One Who Came Back: The Diary of a Jewish Survivor*. New York: Herzl Press and Bergen-Belsen Memorial Press. 1973.
- Kelemen, Gábor L. *Gól A Halát Kapujában*. Budapeşte: Egyetemi Nyomda. 1981.
- Keller, Ulrich (ed). *The Warsaw Ghetto in Photographs*. New York: Dover, 1984.

- Keneally, Thomas. *Schindler's List*. New York: Penguin Books. 1983.
- Kinder im KZ*. West Berlin: Elefant Press. 1979.
- Klarsfeld, Serge (haz.). *Les enfants d'Izieu une tragédie juive*. The Beate Klarfeld Foundation, 1983.
- Klein-Weissman, Gerda. *All But My Life*. New York: Hill and Wang, 1957.
- Klinger, Chaika. *Me-Yoman be-Geto*. Tel Aviv: Sifriyat Hapoalim, 1959.
- Korczak, Janusz. *Ghetto Diary*. Çev: Jerzy Bachrach ve Barbara Krzywicka. New York: Holocaust Library. 1978.
- Korczak, Reizel. *Lehavot be-Efer*. Tel Aviv: Sifriyat Hapoalim. 1946.
- Kotlar, Helen. *We Lived in a Grave*. Çev: Dr. Judah Pilch. New York: Shengold, 1980.
- Kowalski, Isaac. *A Secret Press in Nazi Europe*. New York: Central Guide, 1969.
- Kraus, Ota ve Erik Kulka, *Bet Haroshet le-Mavet: Auschwitz* (Kudüs: Yad Vashem, 1960/61).
- Kren, George M. ve Leon Rappaport. *The Holocaust and the Crisis of Human Endeavour*. New York: Holmes and Meier, 1980.
- Kruk, Herman. *Togbukh fun Vilna Geto*. New York: YIVO, 1961.
- Kuckler-Silberman, Lena. *One Hundred Childred*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1961.
- Kuznetsov, Anatoli. *Babi Yar*. Çev: David Floyd. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1970.
- Langbeim, Hermann. *Menschen in Auschwitz*. Viyana: Wuropaverlag, 1972.
- Langer, Lawrence L. *Versions of Survival: The Holocaust and the Human Spirit*. Albany: State University of New York Press, 1982.
- Latour, Anny. *The Jewish Resistance in France (1940-1944)*. Çev: Irene R Ilton. New York: Holocaust Library. 1981.
- Lazarson-Rotovsky, Tamar. *Yomana Shel Tamara*. Tel Aviv: Kibbutz Hameuchad. 1976.
- Lazarus, Richard S. "Emotions and Adaptation: Conceptual and Empirical Relations" *Nebraska Symposium on Motivation* (haz.) W. J. Arnold. Lincoln: University of Nebraska Press, 1968.

- Lengyel, Olga. *Five Chimneys*. New York: Howard Fertig, 1983.
- Leonard, Wilbert M A. *A Sociological Perspective of Sport*. İkinci edisyon. Minneapolis: Burgess, 1984.
- Levai, Eugene. *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*. Zürich: Central European Times. 1948.
-. *Zsidósors Európában*. Budapeşte: Magyar Téka, 1948.
- Levin, Abraham. *Me-Pinkaso shel ha-More me-Yehudiyah*. Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad, 1969.
- Levin, Nora. *The Holocaust*. New York: Thomas Y. Crowell, 1968.
- Levy, Joseph. *Play Behavior*. New York: John Wiley and Sons, 1978.
- Levy-Haas, Hanna. *Inside Belsen*. Totowa, N.J.: Barnes and Noble, 1982.
- Leyzer, Ran. *Jerusalem of Lithuania*. 2. Vol. New York: Laurate Press, 1974.
- Lifton, Robert ve Eric Olson. *Living and Dying*. New York: Bantam Books, 1975.
- Mazia, Fredka. *Re'im Ba-sa'ar*. Kudüs: Yad Vashem, 1964.
- McGee, P. E. *Humor: Its Origin and Development*. San Francisco: W. H. Freeman, 1979.
- Mechanicus, Philip. *Year of Fear: A Jewish Prisoner Waits for Auschwitz*. Çev: Irene S. Gibbons. New York: Hawthorn, 1968.
- Meed, Vladka [Feigele Peltel Myendzizshetski]. *On Both Sides of the Wall*. Çev: Steven Meed. New York: Holocaust Library, 1979.
- Meier, Lily ve Peter Hellman. *The Auschwitz Album*. New York: Random House, 1981.
- Meltzer, Milton. *Never to Forget: The Jews of the Holocaust*. New York: Harper and Row, 1976.
- Mikes, George, (ed). *Prison*. Londra: Routledge and Kegan Paul, 1963.
- Moskovitz, Sara. *Love Despite Hate*. New York: Schocken Books. 1983.
- Mueller, Filip. *Eyewitness in Auschwitz: Three Years in the Gas Chambers*. New York: Stein and Day, 1979.
- Neshamit, Sarah. *Ma'avako shel ha-Geto*. Lochamei Hagetaot: Hakibbutz Hameuchad, 1972.

- Nomberg-Przytyk, Sara. *Auschwitz: True Tales from a Grotesque Land*. Ev: Roslyn Hirsch. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1985.
- Piaget, Jean. *Play, Dreams, and Imitation in Childhood*. New York: Norton: 1962.
- Plutchik, Robert. *Emotion: A Psychoevolutionary Synthesis*. New York: Harper and Row: 1980.
- Presser, Jacob. *The Destruction of the Dutch Jews*. Çev: Arnold Pomerans. New York: E. P. Dutton, 1969.
- Ringelblum, Emmanuel. *Notes from the Warsaw Ghetto*. Ed: Jacob Sloan. New York: Schocken Books, 1974.
- Robinson, Jacob. *And the Crooked Shall be Made Straight*. New York: Macmillan, 1965.
- Rolnik, Masha. *Ani Hayevet Lesaper*. Kudüs: Acheiver, 1965.
- Rosenblatt, Roger. *Children of War*. New York: Doubleday, 1983.
- Rosenbluth, Martin. *Go Forth and Serve: Early Years and Public Life*. New York: Herzl Press. 1961.
- Rothchild, Sylvia, (ed). *Voices from the Holocaust*. New York: New American Library, 1981.
- Rubinowicz, David. *The Diary of David Rubinowicz*. Çev: Derek Bowman. Edmonds, Wash: Creative Options, 1982.
- Rubinstein, Erna F. *The Survivor in Us All*. New York: Archon Books, 1983.
- Rudashevski, Yitshok. *The Diary of the Vilna Ghetto*. Çev: Percy Matenko. Tel Aviv: Shamgar Press, 1973.
- Schiller, Friedrich J. C. *Letters Upon the Aesthetic Education of Man*. Harvard Classics Series, vol. 32. New York: P. F. Collier. 1910.
- Schneider, Gertrude. *Journey into Terror: Story of the Riga Ghetto*. New York: Ark House, 1979.
- Schoenberger, Gerhard. *The Yellow Star: The Persecution of the Jews in Europe. 1933-1945*. Çev: Susan Sweet. New York: Bantam Books, 1979.

- Schwarberg, Guenther. *The Murders at Bullenhuser Dam*. Çev: Erna Baber Rosenfeld ve Alvin H. Rosenfeld. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
- Siedman, Hillel. *Yoman Ghetto Warsaw*. New York: Die Yiddishe Woche. 1957.
- Shoshnowski, Kiryl. *The Tragedy of Children under Nazi Rule*. Poznan: Zachonia, 1962.
- S, Endre. *Europai Fasizmus és Antiszemitizmus*. Budapeşte: Magyar Téka, tairh yok.
- Spanjaard, Barry, *Don't Fence Me In*. Saugus, Calif.: B&B, 1981.
- Suhl, Yuri (ed). *They Fought Back*. New York: Crown. 1967.
- Syrkin, Marie. *Blessed Is the March: The Story of Jewish Resistance*. New York: Alfred A. Knopf. 1947.
- Székely, Éva. *Sirni Csak a Győztesnek Szabad*. Budapeşte: Magvető, 1982.
- Terezin. Prag: Council of Jewish Communities in the Czech ands, 1965.
- Terezin, 1941-1945. Prag: The State Jewish Museum. 1983.
- Toll, Nelly. *Without Surrender: Art of the Holocaust*. Philadelphia: Running Press, 1978.
- Trepman, Paul. *Among Men and Beasts*. Çev: Shoshana Perla ve Gertrude Hirschler. New York: A. S. Barnes, 1978.
- Trunk, Isaiah. *Jewish Responses to Nazi Persecution*. New York: Stein and Dayi 1979.
- . *Judenrat: The Jewish Councils in Eastern Europe under the Nazi Occupation*. New York: Macmillan, 1972.
- . *Lodzher Geto*. New York: YIVO Archives, 1962.
- Turkow, Jonas. *Haya Hayta Warsaw Yehudit*. Tel Aviv: Tarbut Vehinuch, 1969.
- Tushnet, Leonard. *The Pavement of Hell*. New York: St. Martin's Press, 1972.
- Vegh, Claudine. *I Didn't Say Goodbye*. New York: E. P. Dutton, 1979.
- Volavkova, J. (ed) *I Never Saw Another Butterfly: Children's Drawings and Poems from Terezin Concentration Camp, 1942-1944*. New York: McGraw-Hill, 1964.

- Vrba, Rudolf ve Alan Bestic. *I Cannot Forgive*. New York: Grove Press, 1964.
- Wdowinski, David. *And We Are Not Saved*. New York: Philosophical Library, 1963.
- Weinstein, Frida Scheps. *A Hidden Childhood, 1942-1945*. Çev: Barbara Loeb Kennedy. New York: Hill and Wang, 1985.
- Weissberger, Alex. *Advocate fo the Dead*. Londra: André Deutsch, 1958.
- Wells, Weliczker Leon. *The Janowska Road*. New York: Macmillan, 1963.
- Yerusalmi, Yitzhak ve Moshe Basok /ed) *Sefer Milchamot Hagetaot*. Tel Aviv: Hakkibbutz Hameuchad. 1954.
- Zylberberg, M. A. *A Warsaw Diary, 1939-1945*. Londra: Hartmore, 1969.
- Zyskind, Sara. *Stolen Years*. Minneapolis: Lerner, 1981.

3: Süreli Yayınlar ve Raporlar

- Ash, Saul. "The Dignity of the Destroyed: Towards a Definition of the Period of the Holocaust" *Judaism* 2 (1962): 166-75.
- Bachner, Eli. "Be-Theresteinstadt, be-Mahane ha-Mishpachiti be-Auschwitz, bein ha-Sonderkommando, be-Buchenwald." *Yalkut Moreshet* 22 (Kasım 1976): 75-96.
- Beinfeld, Solon. "The Cultural Life of Vilna Ghetto." *Simon Wiesenthal Center Annual* 1 (1983): 5-26.
- Bialer, Tosha. "Behind the Wall", *Collier's*, 20 ve 27 Şubat 1943.
- Bloom, Solomon F. "Dictator of the Lodz Ghetto". *Commentary* 7. (Şubat 1949): 111-22.
- Dvorjetski (Dworzecki), Mark. "Adjustment of Detainees to Camp and Ghetto Life." *Yad Vashem Studies* 5 (1963): 193-220.
- Fodor, Renée. "The Impact of Nazi Occupation of Poland on the Jewish Mother-Child Relationship." *YIVO Annual of Jewish Social Sciences* 2 (1956/57): 270-85.
- Friedman, Philip. "Two 'Saviors' Who Failed." *Commentary* 26 (Mayıs 1958): 47991.

- Gump, P. V. ve Brian Sutton-Smith. "Activity-Setting and Social Interaction." *American Journal of Orthopsychiatry* 25 (1955): 755-60.
- Hershkovitch, Bendet. "The Ghetto in Litzmannstadt (Lodz)." *YIVO Annual of Jewish Social Sciences* 4 (1950): 85-122.
- Hogman, Flora. "Displaced Jewish Children During World War II: How They Coped." *Journal of Humanistic Psychology* 23 (Winter 1983): 51-66.
- Kalmanowitch, Zelig. "A Diary of the Nazi Ghetto in Vilna." *YIVO Annual Jewish Social Sciences* 8 (1953): 9-81.
- Kohavi, Avraham. "Na'ar ha-Mahanot." *Yalkut Moreshet* 2 (Temmuz 1965): 7-20.
- Krell, Robert. "Therapeutic Value of Documenting Child Survivors." *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 24 (Temmuz 1985): 397-405.
- "Letters from Jewish Children May Return to Haunt 'Butcher of Lyon.'" *Los Angeles Times*, 20 Ocak 1985.
- Mayer Yogi, Paul. "Equality-Egality: Jews and Sport in Germany." *Leo Baeck Institute Year Book* 25 (1982): 221-41.
- Miller, Stephen N. "The Playful, the Crazy, and the Nature of Pretense." *American Anthropological Association toplantisina sunulan tebliğ*, 1973.
- Moskovicz, Sarah. "Longitudinal Follow-up of Child Survivors of the Holocaust." *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 24 (Temmuz 1985): 401-7.
- Neuberger, Hirsch. "Be-geto Kovno." *Yalkut Moreshet* 18. (Kasım 1978): 149-62.
- Neuman-Weiss, Neah. "Al Nashim Yehudiot be-Mahanot Germania." *Yalkut Moreshet* 4 (Aralık 1966): 47-69.
- Poliakov, L. "The Mind of the Mass Murderer." *Commentary* 12 (Kasım 1951): 451-59.
- Pudah, Feivel. "Hirhurim al Yehuda shel ha-Mahteret be-Geto Lodz." *Yalkut Moreshet* 11 (Kasım 1969): 59-67.
- . "Kan ha-Shomer ha-Tza'ir be-Geto Lodz." *Yalkut Moreshet* 28 (Kasım 1979): 7-39.

- Rothkirchen, Livia. "Escape Routes and Contacts During the War." *Jewish Resistance During the Holocaust*, Conference on Manifestations of Jewish Resistance. Kudüs, 1968.
- Samuels, Gertrude. "Children Who Have Known No Childhood." *New York Times Magazine*, 9 Mart 1947.
- Sells, S. B. "An Interactionist Looks at the Environment." *American Psychologist* 18 (1963): 696-702.
- Smith, Peter K. "Does Play Matter? Dunctional and Evolutionary Aspects of Animal and Human Play." *Behavioral and Brain Sciences* 5 (1982): 139-84.
- Shtenkler, Ephraim. "What Happened to Me in My Childhood." *Commentary* 9 (Mayıs 1952): 442-46.
- Szwambaum Halina. "Four Letters from the Warsaw Ghetto." *Commentary* 31 (Haziran 1961): 486-92.
- Trunk, Isaiah. "Epidemics and Mortality in the Warsaw Ghetto 1939-1942." *YIVO Annual of Jewish Social Sciences* 8 (1953): 82-122.
- . "Religious, Educational and Cultural Problems in the Eastern European Ghettos under German Occupation." *YIVO Annual of Jewish Social Sciences* 14 (1969): 159-95.

Dizin

- Açlık, 47, 181
Aktion, 173
Almanya, 16, 42, 68, 136, 216
Appel, 145
Auerbach, Rachel, 217
Auserwald, Heinz, 217
Avusturya, 68
Başa çıkma, 161
Berg, Mary, 217
Bialystok gettosu, 168
Blockaeltester, 147
Borowski, Tadeusz, 217
Bund, 78, 225
CENTOS (Çocuklar ve
Kimsesizler Barınağı), 76
Czerniakow, Adam, 217
Çocuk bahçeleri, 103
Darwinizm, 42
Eğitim, 87, 102, 233
Eichmann, Adolf, 217
Einsatzgruppen, 41, 159
Frank, Hans, 217
Fransa, 16, 17, 26, 44, 56, 96,
158, 215, 216
Gazeta Zydowska, 118
Gemmecker, Albert, 217
Gens, Jacob, 217
Gestapo, 44, 54, 102, 130, 143,
159, 223
Goebbels, Josef, 217
Goeth, Amon, 217
Goldstein, Bernard, 218
Hart, Kitty, 218
Hırsızlık, 23, 146
Hirsch, Freddy, 218
Hoess, Rudolf, 218
Hollandalı Yahudiler, 107, 216
Holokost, 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11,
12, 13, 15, 16, 22, 23, 24, 27,
29, 30, 31, 33, 34, 37, 38, 39,
41, 45, 53, 55, 73, 82, 104,
112, 118, 128, 139, 140, 143,
144, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 155, 161, 162, 163, 164,
169, 170, 171, 173, 174, 177,
185, 186, 187, 191, 193, 194,
196, 199, 200, 201, 202, 203,
204, 205, 206, 207, 208, 209,
210, 212, 213, 217, 219, 221,
222, 227, 233, 234
İtalya, 26, 56, 128
İzieu, 44

Jakubowicz, Mira, 218
Kalmanowitch, Zelig, 218
Kaplan, Chaim, 218
Karski, Jan, 218
Karşı çıkma, 150
Kontrolle, 173
Korczak, Janusz, 218
Korku, 84, 183, 184, 203
Kovboylar ve Kızılderililer,
212
Kovno gettosu, 159, 190
Krakov gettosu, 118
Krause, Wilhelm Karl, 218
Kulka, Erik, 218
Lageraeltester, 147
Levin, Abraham, 218
Levy-Haas, Hanna, 218
Lvov, 209
Marysin, 7, 78, 79, 215
Mechanicus, Philip, 218
Mizah, 157
Muszkat, Joseph, 218
Ohlendorf, Otto, 219
Oyun bahçeleri, 99
Özgürlük, 159
Plaszow kampı, 167, 229
Remba, Nachum, 219
Riga gettosu, 91, 171, 173, 192,
218, 229
Ringelblum, Emmanuel, 219
Rosenfeld, Oskar, 219
Rudashevski, Yitshok, 219
Rumkowski, Chaim, 219
Sağlık, 80, 118
Satranç, 172, 183
Schalkova, Malvina, 219
Sığınak yapmaca, 170
Sovyetler Birliği, 41, 160
Sürgün, 105, 157
Troller, Norbert, 219
Tzu iberleybn, 109
Uyarım kuramı, 196
Uyum sağlama, 169
Varşova gettosu, 25, 32, 48, 49,
50, 51, 57, 59, 60, 65, 67, 72,
83, 84, 99, 104, 109, 114,
119, 122, 123, 137, 144, 151,
154, 165, 166, 178, 189, 196,
217, 218, 219, 223, 241, 242,
246, 247, 249, 250, 252
Vilna gettosu, 9, 24, 61, 67, 82,
108, 114, 140, 170, 219, 255
Vrba, Rudolf, 219
Westerbork kampı, 92, 107
Yoklama, 147
YYGA (Yahudi Sosyal Yardım
Derneği), 76
Zabludowicz, Noah, 219
ZOT (Sağlık Koruma
Derneği), 76
ZTOS (Yahudi Toplumsal
Refah Derneği), 76